

Vladimir Dugački

Zagreb, Milana Rešetara 30

MEDICINSKO NAZIVLJE U RJEČNIKU DUBROVAČKOG
LEKSIKOGRAFA JOAKIMA STULLIJA

Prije pojave *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (Zagreb, 1880–1976), najveći poduhvat u hrvatskoj leksikografiji predstavlja objavljivanje rječnika Joakima Stullija, franjevca reda Male braće.

Joakim Stulli rođen je 23. travnja u Dubrovniku, gdje je pohađao Isusovački kolegij u trajanju od 7 godina, a zatim filozofsko-teološki studij u samostanu Male braće. God. 1751. primljen je za klerika, a 1755. zaređen za đakona. Nakon toga tri godine studira teologiju u Rimu, te se 1760. vraća u Dubrovnik i počinje raditi na svom rječniku. Bio je starješina samostana u Kuni na Pelješcu, Rijeci Dubrovačkoj i na Daksi, vikar samostana Male braće u Dubrovniku te definator franjevačke provincije. Umro je u Dubrovniku 12. travnja 1817, te je sahranjen u sakristiji samostanske crkve Male braće.

Punih pola stoljeća, od 1760. do izlaska posljednjeg sveska rječnika god 1810, Stulli neumorno radi na rječniku neprestano ga ispravljajući, dopunjujući i dotjerujući. Rječnik je objavljen u tri dijela: god. 1801. tiskana su u Budimu dva toma rječnika LEXICON LATINO-ITALICO-ILLYRICUM, god. 1806. objavljena su u Dubrovniku druga dva toma RJEČOSLOŽJA SLOVINSKO-ITALIANSKO-LATINSKOG u tamošnjoj tiskari Antuna Martecchinija, dok su se 1810. pojavila posljednja dva sveska VOCABOLARIO ITALIANO-ILLIRICO-LATINO, također tiskana u dubrovačkoj Martecchinijevoj tiskari. Rječnik ukupno ima 4795 stranica velike osmine, 6 svezaka kako je napomenuto, te je najbogatije i najopsežnije djelo naše starije leksikografije. Financijska sredstva za izdavanje prvih dvaju dijelova dobio je Stulli uz cijenu mnogih putovanja, molbi i preporuka od bečkog dvora (careva Josipa II, Leopoda II. i Franje II), dok je treći dio financirao vojni zapovjednik Dalmacije maršal Marmont u skladu s Napoleonovim političkim ciljevima osnivanja jake slavenske države na Balkanu u sklopu velikog francuskog imperija. Kao predložak služio je Stulliju talijanski akademski rječnik, tzv. Turinski rječnik, objavljen u Mlecima 40-ih godina XVIII. st. Građu za svoj rječnik crpio je Stulli što iz narodnih govora, koje je upoznao na svojim brojnim putovanjima, što iz rukopisnih i tiskanih tekstova; ekscerpirao je, među ostalim, oko 120 djela starih pisaca, dotadašnje hrvatske rječnike kao Mikaljin iz 1649, Habeličev iz 1670, Della Bellin iz 1728, Belostenčev iz 1740 (samo II. dio!) i Jambrešičev iz 1742. Međutim, mnoge je termine sam stvorio. Kao panslavist Stulli ima dosta posuđenica iz ruskog jezika te nešto čeških, poljskih, rusinskih i crkvenoslovenskih riječi. On je, naime, smatrao da svi Slaveni govore jednim jezikom, tj. da su razlike između »ilirskog« jezika i jezika drugih Slavena tek neznatne. Rječnik je redigiran štokavskim narječjem, ijekavskim govorom i dubrovačko-dalmatinskom grafijom.

Nadilazeći bogatstvom prikupljene građe sve dotadašnje leksikografske radove na hrvatskom području, Stullijev je rječnik, a posebice *Rječosložje*, bio fond kojim su se desetljećima služili hrvatski i srpski leksikografi kao Vuk Karadžić, Jakov Užarević, Vladimir Mažuranić, Đuro Daničić, Bogoslav Šulek i drugi.

Na znanstvenom skupu o leksikografu Joakimu Stulliju, upriličenom 2. i 3. X. 1980. u Dubrovniku prigodom 250. godišnjice njegova rođenja, Jozo Vidović je u dva referata upozorio na znanstveno, a posebice na medicinsko nazivlje u Stullijevu rječniku. Njegov je apel tada bio da se to nazivlje posebno i podrobno obradi i prouči, te je ovaj rad odaziv na taj apel.

U Stullijevu su rječniku zastupljene mnoge prirodne znanosti: *očitonaukoka-zanje** (matematika) sa svojim dijelovima *računstvom*, *razbrojstvom* (aritmetikom) te *zemljomjerjem*, *kopnomjerjem* (geometrijom) kao i *naravoslovje*, *naravoučenje* (fizika) s *naukom od slogograđe*, *rukodjeljem* (mehanicom) te *vidoznanjem* (optikom). Tu je i *zlatovorstvo*, *zlatovornost* (kemija, no iste nazive Stulli rabi i za alkemiju). Živa je priroda zastupljena *biljovateljstvom* (botanicom) i *živinskoslavljem* (zoologijom). Tu su još *zvjezdomjerje*, *zvjezdočetje* (astronomija) za razliku od *zvjezdoslovja*, *zvjezdonauka*, *zvjezdozakonja* (astrologija). *Visinoslovje* (meteorologija), *svjetoraspisanje* (kozmozografija) i *kopnopisje* ili *zemljopis* (geografija) daljnji su dijelovi prirodnih znanosti. Naposljetku, tu je i *farmacia* te *vračevstvo*, *ljekarstvo* (medicina) sa svojim dijelovima *udoumjem*, *udorazbiranjem* ili *razumnoudosječenjem* (anatomijom), *estestvoslovjem* (fiziologijom) i *rukoljekarstvom* ili *krvopuskanjem* (kirurgijom). Stulli ne donosi naziva za patologiju i farmakologiju, ali ima naziv za opstetriciju — *primaljstvo*, *povivanje*, *pupkorezanje*.

Za analizu medicinskog nazivlja razmotrit ćemo najprije pojmove iz okulistike. Organ vida je *oko*, *očes*, *glaz*, *pozor*, *svjetlost*. Od tih se naziva izvode pridjevi *očni*, *očan*, *očinj(i)*, *očesan*, *glazati*. Oko je smješteno u *jamici očnoj*. Pokriva ga vjeđa tj. *trepavica*, *vjezd* ili *vija*, na kojoj su trepavice — *obrve*, *vije* ili *vjezdi*. Gornja i donja vjeđa zatvaraju očni ugao — nuglo oka. Iznad gornje vjeđe je obrva, obrv, brov ili *vija*. Rožnica je *opnica od oka* kroz koju se vidi *zenica*, *zračok* ili *zoroček*, okružena šarenicom — *okolih od zenice*. Dublji dijelovi oka su leća — *sočivica cklena*, uvea — *kožica* ili *opnica na oku te mrežica*, koja čini *dno od oka*. Od oka odlaze vidni živci — *žilice vidne*.

Osnovna je funkcija oka *vid* ili *videnje*. Može biti *vid bistar*, *vid dobar*, pa je takav čovjek *bistrovid*, *bistrovidan* ili *bistrovidac*. No, vid može biti i loš — *tupozrjenje*, a takve su oči *slabe* ili *mlohav*. Tko ne vidi dobro u daljinu jest *kratkovid*, *kratkovidan*, *kratkovidac*, *kratkok*, *blizak*, *malovid*; nasuprot tome, čovjek može biti *dalekogledan*, *daljnovid*, *daljnovidac*. U tim slučajevima pomažu naočale — *očnice*, *očila*, *nadoči*, *vidjela*, koje izrađuje *očničar* ili *očilar*.

Oči mogu biti velike — *očina* (a takav je čovjek *velikooki*) ili pak male — *očice*, *očce*, *očko*, *glazok* (a takav je čovjek *maloočan*). Oči mogu nadalje biti izbuljene — *izvaljene*, *izkočene*, *iznesene* (a takav je čovjek *bekokast*) ili pak mogu biti *upale*, *upadnute*, *ulupjene*.

Tko vidi je *vidac*, tko ne vidi na jedno oko je *ćorav*, *ćorak*, *ćorac* ili *ćoro*, a tko ne vidi na oba je *sljep*, *sljepac*. Tko ipak još vrlo malo vidi *sljepahan* je ili *sljepičav*. Tko je bez jednoga oka taj je *jednook*, *jednok*, *jedinook*, *odnook*, *bezok*, *bezokac*, *bezokast*. Škiljav čovjek je *strangledaoc*, *kosook*, *hiljok*, *hiljočan*, *gverok*, *gveroćac*, *gveročić*, a takve su oči *razroke* ili *nakrive*.

* Grafija u ovom radu prilagođena je današnjoj.

Bolest oka je *okoboljenje*, *okobolenje*, *očinja bolest*, a takve su oči *nemoćne* ili *nezdrave*. Vrlo česta bolest vanjskih dijelova oka je *ječmik*, *ječmic*, *ječmenjak*, *frčug*. Oči mogu biti *suzne*, *mokre* ili *vlažne* kad se na oku ukaže *suza*, *sleza*. Nasuprot tome netko može biti *suhookast*. Oči nadalje mogu biti *kremeljave*, *kremesljive*, *drljave*, a netko pak može biti krvavih očiju — *krvočan* ili *krovisti*. Bjelkasta zamućenja rožnice (od kojih su zacijelo najčešći makula, leukom, panus i pterigij) Stulli naziva *kaplja bjela u očuh*, *navlaka bjela u očuh*, *bjelo od oka*, *naočnik*, *naočnjak* ili *mrena*. Tko ima podrhtavanje vjeđa, tko namiguje je *migalo*, a tko žmiri je *žmirak*; nasuprot tome za onoga tko ne može zatvoriti oči nema posebnog izraza, nego kod termina laoftalmus Stulli stavlja samo *očinja bolest*. Od ostale očne patologije Stulli spominje *modrice pod okom* te hemeralopiju odnosno niktalopiju ali samo opisno: *tko bolje vidi noćno nego dnevno*, odnosno *tko bolje vidi dnevno nego noćno*. Na koži vjeđa može nastati *rana mesotrovnica* ili *rana crvotočna* tj. rak vjeđa.

Bolesnik koji pati na očima je *očak*, a onaj tko ga liječi je *očnik*, *očesni ljekar*, *okovrač* ili *okulist*. Lijek za oči je *očiljek* ili *kollirio*, a najpoznatija ljekovita biljka za liječenje očnih bolesti Euphrasia nosi domaća imena *očlnica*, *zorvica*, *vidac*, *očnaja pomost*.

U ovom velikom bogatstvu naziva začudno je što Stulli ne spominje spojnicu i bjeloočnicu, što nema naziva za kataraktu (katarakta mu je samo slap) niti za glaukom. *Vija* mu je i vjeđa i trepavica i obrva, a *zračok* mu je i zjenica i vjeđa. I rožnica i uvea su mu *opnica od oka*, a *očnik* ne znači samo okulist već i dalekozor!

Da razmotrimo još koju medicinsku struku, primjerice urologiju. Jedna od osnovnih fizioloških radnji jest mokrenje — *burenje*, *omokrenje*, *mižanje*, *vode puštanje*, a taj metabolički produkt *voda čovječja*, *burež*, *mižeč*, *moča*, *mokrajeja* stvara se u organima koji se nazivaju *bubrezi*, *jatra*, *počki*, *ledovje* ili *obistje*, odakle putem *cvječice kroz koju burež prolazi*, dakle putem uretera odlazi u *mfehvir*, *meur* ili *mehur* a odatle napolje putem uretre, cijevi za koju Stulli nema posebnog naziva. Tko boluje na bubrege taj je *bubregobolan*, no osnovna patologija sustava za izlučivanje je *kamen*, *kam vodeni*, *flanak* ili *ulog u bedri*, a takav je bolesnik *kamenobolan* ili *kamenobolestan*. Daljnja patologija je strangurija — *mižanje na kaplje*, *kapljomižanje*, koje može ići sve do posvemašnje retencije urina — *zapor od vode*, *zapor od bureža*. Nasuprot tome, nemogućnost zadržavanja urina, inkontinencija, jest *bubrežno neuzdržanje*. Termin nephritis (koji danas rabimo za upalu bubrege) Stulli tumači samo kao *kamen*, *ulog u bedri*, pa mu je nephriticus — *bollan od kamena*, *bolestan od uloga u bedri*. Zacijelo je nefrolitijaza, vrlo česta u dalmatinskoj populaciji, utjecala na takvo Stullijevo tumačenje. Lijek, koji tjera na mokrenje je *mižečotvoran*. Urinar, posuda u kojoj se urin skuplja naziva se *bubrežnjak*, *vrčina* ili *močnik*.

Na raskrižju morskih i kopnenih puteva Dubrovnik, taj *grad plemenit u Dalmacii*, pohodile su tijekom stoljeća brojne epidemije — *pošljice*. U prvom je redu to bila *kuga*, *buba*, *čuma*, *moria* ili *mor*. Zbog toga je Dubrovnik prvi u svijetu god. 1377. uveo karantenu — *četrestodnevje* ili *četirideseticu* te izgradio lazaret — *stan kužnički* ili *pribivalište kužničko*. Druga strašna *nemoć ka prione*, *nemoć ka priljepce*, dakle zarazna bolest, bila je *guba*, *šuga*, *prikaz*, zatim *boginje*, *šeše*, *patulje*, *ospine* ili *ospice*. Vladale su razne *ognjice*, *zimlice*, *tresavice*, *žegavice*, od kojih je u ovim krajevima bilo dosta malarije, koja se manifestirala kao kvotidijana — *ognjica nepristavna*, tercijana — *trećodanica* ili kvartana — *četverodanica* ili *četvrtača*. Bilo je i groznica efemera — *ognjica jednodanja*, periodičnih — *ognjica istodobna*, intermitentnih — *ognjica popustna*. Azijske kolere tada još nije bilo, no bilo je dru-

gih crijevnih infekcija zvanih kolera — po Stulliju *izgara*, a bilo je i dizenterije — *griža*, *srdobolja*, *crljenka*, *čestosernica*, *otvorenje tjela*, *bjegavka*. Zbog nehigijenskih prilika nije rijedak bio ni *srab*, *nuda*, *prokaza*, *šuga*, *grinta*, te *gliste* ili *guine*. A otkriće novoga svijeta donijelo je u Europu sifilis — *ospine pljuskavice*. Prikaz zaraznih bolesti ne bi bio potpun da se ne spomene tuberkuloza — *sičjavica*, *sičjava ognjica*.

Razmotri li se sveukupno medicinsko nazivlje obrađeno u Stullijevu rječniku, može se ustanoviti neujednačenost u ponudi naziva za jedan pojam — kreću se od jednog, dva, tri do pet pa i više. Stullijeva namjera nije bila da predloži jedan naziv kao normativan, već da uvrsti poznate mu nazive, a tamo gdje takvih nema da sroči novi naziv u duhu i skladu našeg jezika, a ne da donese kroatizirani latinski termin.

Izvanredno bogat Stullijev rječnik bio je nepresušan izvor našim djelatnicima na polju opće i medicinske leksikografije. Sastavljač našeg prvog medicinskog rječnika, *Rječnik lēčničkoga nazivlja* što ga je izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti god. 1868, književnik i liječnik Ivan Dežman, kao jedno od vrela navodi i Stullijev rječnik. Isto to čini i Bogoslav Šulek u *Hrvatsko-njemačko-talijanskom rječniku znanstvenoga nazivlja* (1874) kao i u *Jugoslavenskom imeniku bilja* (1879). Zbog toga Stullija možemo svrstati među začetnike naše medicinske terminologije. U doba kad je stručno-znanstvena literatura na našem jeziku bila tek u začetku Stulli je pokazao da se znanstveno stvarati i stručno izražavati može i na hrvatskom jeziku te da leksičko blago »ilirsko-slovinskog naroda« ne zaostaje za leksičkim blagom ostalih europskih kulturnih naroda. Vrijeme objavljivanja Stullijeva rječnika poklapa se — i to ne slučajeno — s vremenom kad u Zadru počinju izlaziti prve novine na hrvatskom jeziku, *Kragljski Dalmatin* (1806), s vremenom kad u Dubrovniku Joakimov rođak liječnik Luka Stulli piše, odnosno prevodi zdravstveno-prosvjetne spise na naš jezik (*Razglas visce kuge*, 1805; *O scesciam i prisadu od krave*, 1805), u vrijeme kad se otvara zadarski Licej — visokoškolska ustanova s nekoliko studija, pa tako i medicinskim (1806). Svima njima je Stullijev rječnik mogao biti više nego koristan, pa je u tome njegova velika uloga u to do-preporodno doba.

LITERATURA

1. S. Muslin: Hrvatska i srpska leksikografija. Filologija, knj. 2, JAZU, Zagreb 1959, str. 41–63.
2. Z. Vince: Putovima hrvatskoga književnog jezika. Zagreb 1978, str. 100–159.
3. M. Brlek: Joakim Stulli (1730–1817), dubrovački leksikograf. Anali Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku, sv. 18, Dubrovnik 1980, str. 221–249.
4. Referati sa znanstvenog skupa o leksikografu Joakimu Stulliju, Dubrovnik, 2. i 3. listopada 1980 (Uredili R. Filipović i J. Vončina). Filologija, knj. 12, JAZU, Zagreb 1984, str. 213–512 [posebno prilozi J. Vidovića: Znanstveno nazivlje Joakima Stullija, str. 327–348. i Medicinska terminologija Joakima Stullija, str. 349–391].
5. M. Brlek: Leksikograf Joakim Stulli (1730–1817). JAZU, Zagreb 1987.

Vladimir Dugački

MEDICAL TERMINOLOGY IN THE DICTIONARY
BY LEXICOGRAPHER JOACHIM STULLI FROM DUBROVNIK

Summary

The six volume dictionary (4795 pages) compiled by a Franciscan from Dubrovnik Joachim Stulli (*Lexicon latino-italico-illyricum*, 1801; *Rječosložje slovinsko-italiansko-latinsko*, 1806; *Vocabolario italiano-illirico-latino*, 1810) is the richest and most extensive work of the older Croatian lexicography. It is abundant in terms from natural sciences and therefore was a relevant source for a number of our general and medical dictionaries. At the time when our scientific literature was only at its onset, Stulli (Dubrovnik, 1730–1817) proved that Croatian language was quite suitable for scientific work and articulation. The author presents some examples of medical terminology from its rich thesaurus which Stulli had been working on for fifty years.